

DOI: [10.32702/2307-2105-2019.12.96](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.12.96)

УДК: 658:338.24

Є. М. Сума,
старший викладач кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу,
ДВНЗ «ХДАУ»
ORCID: 0000-0002-3574-8137

ДОСЛІДЖЕННЯ ІСНУЮЧИХ МЕТОДІВ ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Y. Syta
Senior lecturer of chair of catering and tourist business SHEE «KSAU»

RESEARCH OF EXISTING ASSESSMENT METHODS OF COMPETITIVENESS OF ENTERPRISE

У статті розглянуто основні методичні підходи для оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємства, здійснено спробу їх систематизувати. Здійснено порівняльний аналіз існуючих методів оцінки, а також виділено переваги і недоліки при застосуванні кожного із них на підприємстві.

Конкурентоспроможність підприємства в сучасних умовах є однією з найважливіших категорій ринкової економіки. Визначення рівня конкурентоспроможності підприємства є початковим моментом планування його діяльності та розробки стратегії конкурентоспроможності. Адаптація до умов ринкового середовища та виживання в конкурентній боротьбі потребує оптимального вибору методів оцінки конкурентоспроможності підприємства, ґрунтовного аналізу внутрішнього та зовнішнього середовища, вдосконалення процесу управління та системи оцінки конкурентоспроможності.

Важливим аспектом системи забезпечення належного рівня конкурентоспроможності підприємства є процес його оцінювання, в ході якого виявляються його сильні і слабкі сторони, приховані можливості та потенційні загрози, що у подальшому дає можливість ефективно планувати та розвивати діяльність на основі конкурентних переваг.

Достовірна оцінка можливостей підприємства дозволяє розробити успішну конкурентну стратегію і визначити положення підприємства на ринку.

Досягнення цієї мети можливо лише при проведенні оперативної і об'єктивної оцінки конкурентоспроможності. Зараз у науковій літературі представлена велика кількість методик. Але нині відсутня загальноприйнята методика оцінки конкурентоспроможності підприємства, яка була б визнана фахівцями-теоретиками і бізнесменами-практиками абсолютно задовільною. Аналіз методів показав, що найбільш ефективним буде одночасне застосування різних методик, результати яких доповнюють один одного і дозволяють отримати найбільш повне уявлення про рівень конкурентоспроможності підприємства.

Виявлено, що оцінка конкурентоспроможності підприємства в сучасних умовах розвитку господарської діяльності повинна базуватися на комплексному, багатовимірному підході. У процесі оцінки слід враховувати вплив як внутрішнього, так і зовнішнього середовища,

рівень фінансової стійкості підприємства і реальне становище підприємств-конкурентів.

The article examines the main methodical approaches to the assessment of the level of enterprise competitiveness; the attempt to systematize them has been made. The competitive analysis of existing assessment methods has been made. Advantages and disadvantages were defined while applying each of them.

The competitiveness of an enterprise in today's conditions is one of the most important categories of a market economy. Determining the enterprise level of competitiveness is the starting point for planning its activities and working out the competitiveness strategy. Adaptation to market conditions and survival in competition requires an optimal choice of methods for assessing the competitiveness of the enterprise, a thorough analysis of the internal and external environment, improving the management process and the competitiveness assessment system.

An important aspect of the ensuring system of the proper level of enterprise competitiveness is the process of its evaluation, during which its strengths and weaknesses, hidden opportunities and potential threats could be revealed, which in the future gives the opportunity to effectively plan and develop activities on the basis of competitive advantages.

Reliable assessment of the enterprise opportunities allows you to develop a successful competitive strategy and determine the position of the enterprise in the market. Achievement of this goal is possible only through conducting the operational and the objective assessment of competitiveness. Nowadays, the scientific literature has a large number of methods. Thus there is no generally accepted assessment methodology of enterprise competitiveness that would have been recognized by specialists-theorists and businessmen-practitioners as a completely satisfactory one. Analysis of the methods has proved that simultaneous use of different methods is the most efficient; their results complete each other and allow getting the most complete picture about the level of enterprise competitiveness.

It is revealed that the assessment of enterprise competitiveness in the current conditions of economic activity development should be based on a comprehensive, multidimensional approach. The assessment process should take into account the impact of both the internal and external environment, the level of enterprise financial stability and the current competitors' situation.

Ключові слова: конкурентоспроможність підприємства; методи; конкурентна позиція; конкурентні переваги.

Keywords: enterprise competitiveness; methods; competitive position; competitive advantages.

Постановка проблеми. Конкурентоспроможність підприємства в сучасних умовах є однією з найважливіших категорій ринкової економіки. Важливим аспектом системи забезпечення належного рівня конкурентоспроможності підприємства є процес його оцінювання, в ході якого виявляються його сильні і слабкі сторони, приховані можливості та потенційні загрози, що у подальшому дає можливість ефективно планувати та розвивати діяльність на основі конкурентних переваг.

Визначення рівня конкурентоспроможності підприємства є початковим моментом планування його діяльності та розробки стратегії конкурентоспроможності. Для функціонування організаційно-економічного механізму забезпечення конкурентоспроможності підприємства необхідна система оцінки конкурентоспроможності, яка б врахувала інтереси інвесторів, підприємств, споживачів, держави [1].

Адаптація до умов ринкового середовища та виживання в конкурентній боротьбі потребує оптимального вибору методів оцінки конкурентоспроможності підприємства, ґрунтовного аналізу внутрішнього та зовнішнього середовища, вдосконалення процесу управління та системи оцінки конкурентоспроможності.

Сьогодні не існує однозначних підходів до методології дослідження конкурентоспроможності підприємства та складу показників у межах відповідних методів її оцінювання. Саме тому актуальним є дослідження методологічних підходів до оцінювання конкурентоспроможності підприємства як складової його розвитку.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Дослідження методологічних аспектів економічної категорії «конкурентоспроможність» загалом та «конкурентоспроможність підприємства» знаходить своє відображення у наукових роботах зарубіжних дослідників: Ж. Ламбена, М. Портера [4], Ф. Тейлора, Ф. Котлера, Р.

Фатхурдінова та інших.

Певний внесок у дослідження проблеми оцінки конкурентоспроможності підприємства зробили вітчизняні вчені: Балабанова, Л.В. Кривенко А.В. [7], Дикань В. Л., Пономарьова Т. В [1], Карпенко Е.М.[9], Кваско А.В [10], Левицька А.О. [8;12], Мазаракі А.А., Лігоненко Л.О., Ушакова М.М. [6], Реутов В. Е., Вельгош Н. З.[2], Яцковий Д.В. [3], Рибницький Д. О., Городня Т. А.[11] та інші.

Постановка завдання. Завданням дослідження є розгляд існуючих підходів щодо розуміння категорії «конкурентоспроможність підприємства», дослідження існуючих методів оцінки, характеристика і систематизація даних методів.

Результати дослідження.

Оцінка конкурентоспроможності підприємства представляє собою складне багатофакторне завдання, яке зводиться до інтерпретації та оцінки комплексу показників, що характеризують різні сторони діяльності підприємства, що формують його конкурентоспроможність [2, с.94].

Існуючі підходи до трактування економічних категорій «конкурентоспроможність» і «конкурентоспроможність підприємства» наведено у таблиці 1.

Оцінка рівня конкурентоспроможності підприємства дозволяє [3, с.183]:

- сформулювати управлінські завдання: визначення підходів до виробництва, технології, маркетингу, трудових ресурсів, фінансування, інформаційного та організаційного забезпечення
- прийняти управлінське рішення: зменшення витрат, фокусування на конкретний сегмент ринку, укладання контрактів;
- розробити заходи розвитку конкурентних переваг: впровадження інновацій, наступальні заходи в напрямку закріплення довгострокових переваг, захисні міри в напрямку попередження дій учасників, розробка програми виходу на нові ринки, залучення коштів інвестора;
- адаптувати підприємство до ринкових умов господарювання, що в результаті дає перемогу в конкурентній боротьбі за споживача та ринки збуту.

Таблиця 1.

Трактування економічної категорії «конкурентоспроможність підприємства»

Автор	Визначення
Портер М. [4, с. 385]	Конкурентоспроможність – це властивість товару, послуги, суб'єкта ринкових відносин виступати на ринку на рівні з аналогічними товарами, послугами або конкуруючими суб'єктами ринкових відносин, що присутні на ринку.
Фатхурдінов Р.А. [5, с. 23].	Конкурентоспроможність – це властивість об'єкта, що характеризується ступенем реального або потенційного задоволення ним конкретної проблеми, порівняно з аналогічними об'єктами, що є на даному ринку
Мазаракі А.А. [6, с. 122]	Конкурентоспроможність - відображає економічні відносини з приводу створення та реалізації комплексу конкурентних переваг, що притаманні суб'єкту ринку.
Балабанова Л.В. [7, с. 29]	Конкурентоспроможність підприємства – це рівень його компетентності порівняно з іншими конкурентами за такими параметрами, як технологія, практичні навички та професійні знання персоналу, рівень стратегічного і поточного планування, політика збуту, рівень управління, комунікації, якість систем управління, виробництва продукції тощо.
Левицька А.О. [8, с. 156]	Конкурентоспроможність підприємства – це здатність підприємства до реалізації конкурентних переваг, які дають йому змогу ефективно розвиватися порівняно з іншими підприємствами на внутрішньому та зовнішньому ринках.
Карпенко Е.М. [9, с. 257]	Конкурентоспроможність підприємства – це відносна характеристика, яка проявляється в умовах конкуренції як здібність задіяти необхідні ресурси і зробити з них конкурентоспроможний товар, визначається продуктивністю використання виробничих ресурсів, обумовлює його положення на ринку і залежить від аналогічної властивості його галузі та країни.

Левицька А.О. пропонує розглядає існуючі методи оцінки конкурентоспроможності за наступними класифікаційними ознаками [12, с. 156]:

- за способом оцінки (якісні, кількісні);
- за формою представлення результату (матричні, графічні, індексні);
- за ступенем врахування аспектів функціонування підприємства (спеціальні, комплексні);
- за можливістю прийняття стратегічних рішень (поточні, стратегічні);
- за напрямом формування інформаційної бази (критеріальні, експертні);
- залежно від об'єкта оцінки (методи оцінки конкурентоспроможності персоналу; методи оцінки конкурентоспроможності продукції; методи оцінки конкурентоспроможності організації);
- залежно від конкретизованої мети оцінки (позиціонування у групі; визначення динаміки позицій у групі; визначення конкурентних переваг.

Кваско А.В. [10, с.112]зазначає, що оцінюючи конкурентоспроможність суб'єкта господарювання, можна вирішити низку завдань, серед яких: визначити рівень конкурентоспроможності у конкретний момент

часу, простежити тенденції зміни конкурентоспроможності за досліджуваний період, виявити «вузькі» місця та резерви підвищення конкурентоспроможності підприємства. Узагальнивши результати наукових досліджень із цього питання автор пропонує систематизувати методики діагностики й оцінювання конкурентоспроможності підприємства наступним чином:

1) за способом оцінювання:

- кількісні (деференційований метод, інтегральний метод, метод різниць, метод балів);
- якісні (SWOT-аналіз, метод експертних оцінок, евристичні методи);

2) за формою представлення результатів:

- матричні (Матриця БКГ, матриця Мак Кінсі, матриця Shell/DPM, метод PIMS, матриця Ансоффа)

- індексні/аналітичні (Інтегральні методи, метод конкурентних переваг, теорія ефективної конкуренції, конкурентоспроможність продукції);

- графічні (Радіальна діаграма, багатокутник конкурентоспроможності, метод профілів)

3) за показниками і змінними, що використовують під час аналізу:

- методи, що характеризують ринкові позиції (Модель БКГ, метод Мак Кінсі, модель Shell/ DPM, метод PIMS, модель Портера);

- методи, що характеризують рівень менеджменту (Метод LOTS, метод експертної оцінки, ситуаційний аналіз, карти стратегічних груп, бенчмаркінг);

- методи, що характеризують фінансово-економічну діяльність (Методи фінансово-економічного аналізу, методи прогнозування фінансового стану);

4) За ступенем охоплення аспектів функціонування підприємства:

- спеціальні (Конкурентоспроможність продукції, матричні методи);

- комплексні (Індексні, інтегральні методи, метод балів)

5) За рівнем ухвалення рішення:

- стратегічні (Модель БКГ, метод Мак Кінсі, модель Shell/DPM тощо);

- тактичні (Інтегральні методи, аналіз конкурентних переваг, теорія ефективної конкуренції, конкурентоспроможність продукції, самооцінка).

Яцковий Д.В. [3, с.184] зазначає, що залежно від ступеня охоплення цих аспектів методи оцінки доцільно класифікувати на спеціальні і комплексні. Спеціальні методи орієнтовані на аналіз окремих сторін діяльності підприємства (матричні методи, метод оцінки конкурентоспроможності продукції тощо), комплексні (більшість індексних методів) на всебічний аналіз. Автор пропонує серед різноманіття методів оцінки конкурентоспроможності підприємства за формою вираження результатів виділити три групи методів: індексні методи, матричні методи і графічні методи.

Використання індексних методів зазвичай здійснюється за певною послідовністю етапів. Базою для порівняння можуть виступати галузеві показники, показники підприємства-лідера ринку чи ретроспективні показники оцінюваного підприємства.

До матричних методів відносять: матрицю «Бостонської консалтингової групи», матрицю І.Ансофа, матрицю McKinsey, матрицю Shell, матрицю М.Портера, матрицю А.Томсона- А.Дж.Стрікланда, матрицю Хофера-Шендлера.

Матричні методи базуються на використанні матриці-таблиці і дозволяють здійснити аналіз за окремими аспектами його діяльності, оцінити середовище функціонування, ринкову позицію та визначити основні напрями подальшого розвитку. Дані методи оцінки конкурентоспроможності мають як свої переваги так і недоліки.

Основними позитивними сторонами застосування даних методів є наступні [11]:

- можливість отримання достовірної оцінки конкурентоспроможності підприємства за наявності релевантної інформації про обсяги продажу;

- простота у застосуванні та визначенні частки на ринку і темпів зростання ринку;

- придатність для аналізу взаємодії між різними напрямками діяльності підприємства та для різних стадій розвитку кожного напрямку діяльності.

Стосовно недоліків (вад) матричних методів, то серед них науковці виокремлюють наступні [10-12]:

- здійснення оцінки конкурентоспроможності підприємства лише за двома характеристиками;

- не завжди об'єктивна характеристика конкурентоспроможності за відносною часткою ринку;

- відсутність аналізу причин, що ускладнює прийняття управлінських рішень.

Найбільш комплексними при оцінці конкурентоспроможності суб'єктів господарювання є індексні методи. Вони передбачають вибір декількох підприємств-аналогів для створення порівняльної бази. У процесі оцінки визначається найбільш важливі показники, що впливають на рівень конкурентоспроможності та коефіцієнти впливу по кожному з показників. Оцінка підприємства відбувається за кожним показником після чого проводиться розрахунок індексу конкурентоспроможності підприємства.

Серед індексних методів виділяють:

- метод, що базується на визначенні конкурентоспроможності продукції;

- метод, що базується на теорії ефективної конкуренції;

- метод, що ґрунтується на визначенні сили реактивної позиції;

- метод, що базується на теорії рівноваги фірми та галузі;

- метод інтегральної оцінки;

- метод бенчмаркінгу.

Окремою групою методів оцінки конкурентоспроможності підприємства слід виділити графічні методи, серед яких особливої уваги заслуговують побудова багатокутника конкурентоспроможності, метод «радарів» та метод «профілів».

Багатокутник конкурентоспроможності представляє собою графічне з'єднання оцінок положення продукції підприємства і конкурентів за найбільш значимими параметрами (критеріями) і дозволяє порівнювати ці критерії (рис.1).

У координатній площі на осях, кожна з яких характеризує певний фактор, у вигляді точок відкладається кількісна величина за кожним з зазначених факторів. З'єднавши відмічені точки отримують багатокутник конкурентоспроможності.

Перевагами даного методу є простота і наочність визначення відмінностей між конкурентами по окремому критерію.

Незважаючи на популярність метод багатокутника має певні недоліки. Оскільки всі зазначені фактори пропонується розглядати як рівнозначні для оцінювання, це не дозволяє об'єктивно встановити узагальнюючий показник конкурентоспроможності.

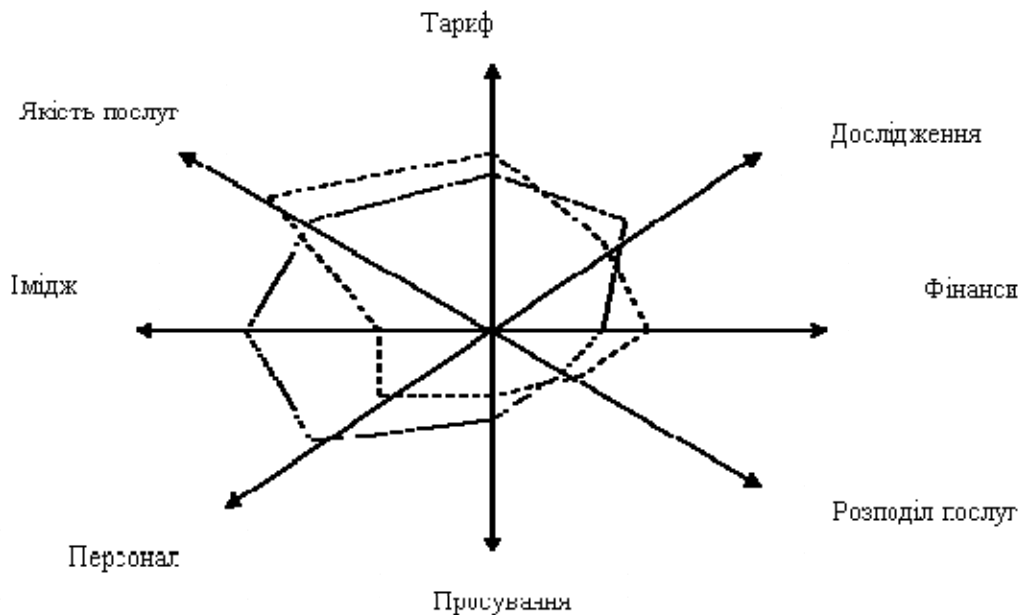

Рис. 1. Багатокутник конкурентоспроможності

Метод радарів базується на створенні багатокутника, побудованого на осях, які відповідають показникам конкурентоспроможності продукції. При використанні даного методу відбувається поділ кола на рівні сектори, кількість яких відповідає кількості показників конкурентоспроможності продукції. Збільшення значення показника відповідає віддаленню від центра кола. З метою порівняння продукції конкурентів радари будуються на одному колі.

Досить розповсюдженим методом оцінки конкурентоспроможності підприємства є метод «профілів», який дозволяє виконати оцінку рівня конкурентоспроможності продукції за певною групою факторів. Для побудови профілю вибираються найбільш значущі техніко-економічні показники з погляду споживачів продукції. Графічна побудова відбувається у прямокутному оціночному полі, яке ділиться на рівні частини, кожна частина якого характеризує певний показник. Ширина оціночного поля є довільною. Праворуч знаходиться шкала на якій проставляється значення показника. У результаті заповнення заштриховується область оціночного поля. Чим більша площа заштрихованої області, тим вищий рівень конкурентоспроможності.

Перевагою застосування графічних методів при оцінці конкурентоспроможності підприємств є їх відносна простота та наочність, однак використання вказаних методів не позбавлене і недоліків. Графічні методи оцінки конкурентоспроможності не дають можливості встановити загальне значення показника конкурентоспроможності підприємства. Крім того, вадою графічних методів є і неможливість прогнозування майбутніх змін конкурентоспроможності. Більш комплексними при оцінці конкурентоспроможності підприємств є індексні методи [12].

Комплексні методи оцінки конкурентоспроможності орієнтовані на аналіз усього спектру найважливіших параметрів функціонування підприємства і є найбільш ґрунтовними серед існуючих методів. Перевагою даних методів є отримання найбільш достовірної і точної інформації про конкурентоспроможність підприємства, його переваги та «вузькі місця».

Висновки. У процесі аналізу проаналізовано сутність економічної категорії «конкурентоспроможність

підприємства» та проведено аналіз існуючих методів оцінки. Проведене дослідження дозволило проаналізувати особливості використання даних методів, виявити переваги і недоліки використання їх на практиці. Виявлено, що оцінка конкурентоспроможності підприємства в сучасних умовах розвитку господарської діяльності повинна базуватися на комплексному, багатовимірному підході. У процесі оцінки слід враховувати вплив як внутрішнього, так і зовнішнього середовища, рівень фінансової стійкості підприємства і реальне становище підприємств-конкурентів.

Література.

1. Дикань, В. Л. Методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності підприємства / В. Л. Дикань, Т. В. Пономарьова // Вісник економіки транспорту і промисловості. Серія «Економіка». – 2011. – Випуск 36. – С. 100–105
2. Реутов В. Е. Управление конкурентоспособностью: [монография] / В. Е. Реутов, Н. З. Вельгош. – Симферополь: Таврия, 2005. – 200 с.
3. Яцковий Д.В. Сучасні методи оцінки конкурентоспроможності підприємства/Д.В.Яцковий // Вісник соціально-економічних досліджень, 2013 рік, випуск 4 (51), с.183-188
4. Портер М. Конкуренция / М. Портер. – М. : Вильямс, 2001. – 495 с.
5. Фатхутдинов Р.А. Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление / Р.А. Фатхутдинов. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 311 с.
6. Мазаракі А.А. Економіка торговельного підприємства /А.А. Мазаракі, Л.О. Лігоненко, М.М. Ушакова; за ред. М.М. Ушакової./ - К.: Хрещатик, 1999.- 707 с.
7. Балабанова, Л.В. Управління конкурентоспроможністю підприємств на основі маркетингу : [монографія] / Л.В. Балабанова, А.В. Кривенко. – Донецьк : Дон ГУЕТ, 2004. – 147 с.
8. Левицька А.О. Дослідження еволюції визначення та трактування конкурентоспроможності підприємства / А.О. Левицька // Вісник Хмельницького національного уні- верситету. – 2011. – № 3. – Т. 3. – С. 200-204.
9. Карпенко Е.М. Методологические подходы к оценке уровня конкурентоспособности предприятий / Е.М. Карпенко [и др.] // Региональные перспективы. – 2000. – № 2–3. – С. 256–259.
10. Кваско А.В. Аналіз методів оцінки конкурентоспроможності підприємства / А.В.Кваско // НАУКОВІ ЗАПИСКИ / SCIENTIFIC PAPERS. - 2017 / 1 (54). –С.111-118.
11. Рибницький, Д. О. Сучасні підходи до оцінювання конкурентоспроможності підприємства / Д. О. Рибницький, Т. А. Городня // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Випуск 20.9. – С. 227–230
12. Левицька А.О. Методи оцінки конкурентоспроможності підприємства: вітчизняні та закордонні підходи до класифікації //Механізм регулювання економіки, 2013, № 4, с.155-161.

References.

1. Dykan', V. L. and Ponomar'ova T.V.(2011), "Methodical approaches to assessing competitiveness of industrial enterprises ", Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti. Seriiia «Ekonomika», vol. 36, pp.100-105.
2. Reutov V. Ye. (2005), "Management of competitiveness: [monograph]", *Upravleniye konkurentosposobnost'yu [monografiya]*.
3. Yatskovyi D.V. (2013), "Modern methods of enterprise competitiveness assessment", Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen', vol. 4 (51), pp. 183-188.
4. Porter M. (2001), "Competition" Vyl'iams, Moskva, Rossyia.
5. Fatkhutdynov R.A. (2000), "Competitiveness: economics, strategy, management ", Infa, Moskva, Rossyia.
6. Mazaraki A.A., Lihonenko L.O. and Ushakova M.M. (1999). *Ekonomika torhovel'noho pidpriemstva*. [Economy of trading enterprise]. Khreshchatyk, Kyiv, Ukraine.
7. Balabanova L.V., Kryvenko A.V. (2004). *Upravlinnia konkurentospromozhnistiu pidpriemstv na osnovi marketynhu*. [Managing the competitiveness of businesses based on marketing]. Don HUET. Donetsk. Ukraine.
8. Levyts'ka A.O. (2011), "Investigation of evolution of determination and interpretation of enterprise competitiveness", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, vol.3, pp. 200 – 204.
9. Karpenko E.M. (2000), "Methodological approaches to assessing the level of competitiveness of enterprises", *Rehional'ni perspektyvy*, vol.2-3, pp. 256–259.
10. Kvasko A.V. (2017), "Analysis of methods of estimation of enterprise competitiveness", *SCIENTIFIC PAPERS*, vol. 1(54), pp. 111-118.
11. Rybnyts'kyj D. O., Horodnia T. A. (2010), "Modern approaches to assessing the competitiveness of the enterprise", *Naukovyj visnyk NLTU Ukrainy*, vol.20.9, pp. 227–230.
12. Levyts'ka A.O. (2013), "Methods of assessing the competitiveness of the enterprise: domestic and foreign approaches to classification", *Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky*, vol.4, pp. 155-161.

Стаття надійшла до редакції 17.12.2019 р.